Karacaahmet Mezarlığındaki Bir Grup Fes Başlıklı Mezar Taşı

Arş. Gör. Saliha Bozer Bayraktar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7932-3918>

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Uşak – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.10.2019

Kabul: 05.12.2019

On-line Yayın: 31.12.2019

Anahtar Kelimeler

Türk Sanatı

Osmanlı Mezar Taşları

Fes

Araştırma Makalesi

DOI: [10.9761/JASSS38933](https://doi.org/10.9761/JASSS38933)

Öz

Osmanlı mezar taşlarında erkek mezar taşları genellikle başlıklı, kadın mezar taşları ise tepelik veya başlıklı şekildedir. Erkek mezar taşlarında sarık, kavuk ve fes gibi başlık tipleri yaygın olarak görülen başlıklardır. Tepe kısmı düz olan ve genellikle bir püskülü bulunan fes, 1829'da II. Mahmut'un kıyafet devrimiyle sivil halk için zorunlu tutulmuştur. Halkın kullandığı fes mezar taşlarına da yansımış ve 19.-20. yüzyıllarda yaygın olarak görülmeye başlamıştır. Yaklaşık yüzyıllık bir kullanım sürecine sahip olan fes, süreç içerisinde çeşitli modaların etkisiyle çalışılan kurum ve statüyü yansıtacak unsurları koruyarak farklı şekiller kazanmıştır. Vurulduğu kalıba göre azîze, mecîdiye, zuhaf ve günlük olmak üzere farklı çeşitleri vardır.

Biz de bu çalışmamızda İstanbul Karacaahmet Mezarlığındaki bir grup fes başlıklı mezar taşını değerlendirdik. Karacaahmet mezarlığında tarihi mezar taşlarının sayısının fazla olması nedeniyle envanter numarası 12207-12508 olan bir grup mezar taşı içerisinde tespit ettiğimiz 15 tane fes şeklinde başlığı olan mezar taşını çalışmamıza dahil ettik. Örneklerimizin en erken tarihli 1830 tarihli iken, en geç tarihli örneğimiz 1901 yılına aittir. Örneklerden 13 tanesi sağlam iken 2 tanesi farklı boyutlarda kırıktır. Örneklerin 4 tanesinde bitkisel ve nesnel süslemeler yer almaktadır. Süslemeler genellikle kitabenin üst kısmında görülürken bir örnekte kitabeyi çevreleyen bordür içerisine işlenmiştir. Çalışmamızda bu eserler çeşitli yönleriyle tanıtılarak Türk sanatı içerisindeki öneminin vurgulanması amaçlanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bozer Bayraktar, S. (2019). Karacaahmet Mezarlığındaki Bir Grup Fes Başlıklı Mezar Taşı. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 78, Winter, p. 331-350.

A Group of Fez Hooded Tombstones in Karacaahmet Cemetery

Ress. Asst. Saliha Bozer Bayraktar

Usak University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Art History, Usak – TURKEY

Article History

Submitted: 09.10.2019

Accepted: 05.12.2019

Published Online: 31.12.2019

Key Words

Turkish Art

Ottoman Tombstones

Fez

Research Article

DOI: [10.9761/JASSS38933](https://doi.org/10.9761/JASSS38933)

Abstract

In Ottoman tombstones, male tombstones are usually hooded, while female tombstones are cristate or hooded. Headgear types such as turban, quilted turban and fez are common in male tombstones. The fez, which has a flat top and generally tasseled, was made compulsory for the civilian population in 1829 with the II. Mahmut's clothing reform. The fez used by the public was also reflected on the tombstones and was used in the 19th-20th centuries prevalently. The fez, which had been used for nearly a century, had gained different shapes with the effect of various fashions by preserving the elements that reflect the institution and status being worked. According to the mold, there are different kinds of fez like aziziye, mecidiye, zuhafa and daily.

In this study, we evaluated a group of fez-hooded tombstones in Karacaahmet Cemetery in Istanbul. Due to the high number of historical tombstones in the Karacaahmet cemetery, we included 15 fez-shaped headstones from a group of tombstones that were identified with an inventory number of 12207-12508. While the earliest date of our samples was dated to 1830, our latest sample was dated to 1901. While 13 of the samples were sturdy, 2 of them were broken in different sizes. In 4 of the samples, there are plant and object decorations. The decorations are generally seen on the upper part of the epitaph, while in one sample it is embroidered in the kerb surrounding the epitaph. In this study, it is aimed to introduce these works in all aspects and to emphasize their importance in Turkish art.

GİRİŞ

Fes, Fas'a nispet edilen ve insanların başlarını havanın tesirinden korumak için kullandıkları, yünden yapılmış serpuşlardan birinin adıdır (Pakalın, 1993: 610). Tepe kısmı düz olan ve genellikle bir püskülü bulunan başlık çeşididir. II. Mahmut'un isteği ile devlet memuru ve askerler resmen giymeye başlamışlardır. Fes gerek şekil, gerekse renk, ibik ve püskül yönünden pek çok değişikliğe uğramıştır (Kumbaracılar, 1934: 35). II. Mahmut 1829'da yaptığı kıyafet devrimiyle fesi sivil halk için de zorunlu tutmuştur. Dini sınıf ve tarikat ehli dışında Osmanlı toplumunda tüm kesimlerin kullandığı fesin kullanımı 1925'teki şapka devrimine kadar sürmüştür (Laqueur, 2013: 139; Arseven, 1950: 583).

İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'ndaki 12207-12508 envanter numaralı mezar taşları içerisindeki 100 erkek mezar taşından 15 tanesi fes şeklinde başlıklıdır.

1.Katalog

Eser No: 1	Adı: Mehmet İzzet Efendi
Tarih: H.22 Şaban 1310/M.11Mart 1893	Ölçüler (cm): 113x25x9 Başlık yüksekliği: 16, Alt çap: 24, Üst çap: 14
Kitabe: Hüve'l –Hayyü'l –Bakî Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı 'arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân Gelüb kabrim ziyâret eden ihvan Edeler rûhuma bir Fâtiha ihsân Beyoğlu'nda Gümüşsuyu Hastahânesi Esvâb Emîni merhûm ve mağfûru'n –leh es –Seyyîd Mehmed İzzet Efendi'nin rûhiçün rızâen lillâhi Fâtiha fî 22 Şa'bân sene 1310	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Talik hatlı dokuz satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde işlenmiş olup üstteki "Hüve'l-Hayyü'l-Bakî" ibaresi ve alttaki tarih satırı kartuş şeklinde işlenmiştir.

0 10 20 cm

Fotoğraf 1: Eser No 1

Çizim 1: Eser No 1 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 2	Adı: Mehmet Arif Efendi
Tarih: H.5 Muharrem 1292/M.11 Şubat 1875	Ölçüler (cm): 128x30x13 Başlık yüksekliği: 18, Alt çap: 26, Üst çap: 16
Kitabe: Yâ Hakk Enderûn –ı Hümâyûn'dan muhric 'Atîk Vâlîde Sultân Câmî –'ı Şerîfi kâimmakâmı Selîmiye Mahallesi sâkinlerinden merhûm ve mağfûru'l –muhtâc ilâ rahmet –i Rabbihi' –l –Gafûr es –Seyyîd el –Hâc Mehmed Ârif Efendi'nin rûhuna ve kâffe –i ehl –i îmân ervâhlarına Fâtiha fi 5 Muharrem sene 1292 yevmü Perşembe	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıdan yukarı doğru gittikçe daralan gövde yüzeyine talik hatlı on satır yazı işlenmiştir. Satırlar soldan sağa doğru eğimli dikdörtgen şeritler halinde verilmiş olup üst satırda yer alan "Ya Hak" ibaresi ve altta yer alan tarih satırı kartuş şeklinde işlenmiştir.

0 10 20 cm

335

Fotoğraf 2: Eser No 2

Çizim 2: Eser No 2 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 3	Adı: Mehmet Emin Bey
Tarih: H.1263/ M. 1846-1847	Ölçüler (cm): 170x32x11 Başlık yüksekliği: 26, Alt çap: 23, Üst çap: 27
<p>Kitabe: Karavezîr telhîscisi müteveffâ Hasan Ağa'nın oğlu Dergâh -ı 'Âlî zü'amâlarından merhûm ve mağfûr ilâ rahmet -i Rabbihi'-l -Gafûr Mehmed Emîn Bey rûhiçün el -Fâtiha Sene 1263</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Gövde yüzeyinde celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş olup en alt satır kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin üstünde dikdörtgen alanda kenarlara karşılıklı olarak yerleştirilmiş mimoza motifi yer almaktadır. Mimosanın yaprakları sağlı sollu açılarak genişlemektedir. Mimoza çiçeklerinin sapları ortada kurdeleyle fiyonk yapılarak bağlanmıştır.

Fotoğraf 3: Eser No 3

Çizim 3: Eser No 3 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 4	Adı: Osman Efendi
Tarih: H.22 Zilkade 1318/ M. 13 Mart 1901	Ölçüler (cm): 111x30x12 Başlık yüksekliği: 21, Alt çap: 24, Üst çap: 16
Kitabe: Hüve'l –Bakî Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Sultân Abdülazîz Hân Hazretleri'nin seccâdecî- başısı esbak Osmân Efendi rûhuna el –Fâtiha fi 28 Şubat sene 1316	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen gövde yüzeyinde celi talik hatlı sekiz satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup "Hüve'l-Baki" kısmı ve tarih ibaresi bölümü kartuş şeklinde işlenmiştir.

337

Fotoğraf 4: Eser No 4

Çizim 4: Eser No 4 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 5	Adı: Abbas Hüseyin Ağa
Tarih: H.2 Muharrem 1271/ M. 25 Eylül 1854	Ölçüler (cm): 138x28x10 Başlık yüksekliği: 24, Alt çap: 25, Üst çap: 23
Kitabe: Lâilâhe illallah Muhammedü'r -Rasûlullah merhûm ve mağfûru'l -muhtâc ilâ rahmet -i Rabbihi'-l -Gafûr Mâliye Hazîne -i Celîlesi'nde Sergi Muhâsebesi ketebesinden Şâkir Bey'in babalığı muhibbi handan Abbas Hüseyin Ağa ruhuna El-Fatiha fî 2 muharrem sene 1271	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Gövde yüzeyinde celi sülüs hatlı on satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup altta yer alan tarih ibaresi bölümü kartuş şeklindedir.

Fotoğraf 5: Eser No 5

Çizim 5: Eser No 5 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 6	Adı: Hasan Efendi
Tarih: H. Receb 1264/ M. Haziran 1848	Ölçüler (cm): 168x36x13 Başlık yüksekliği: 24, Alt çap: 29, Üst çap: 24
Kitabe: Hüve'l -Bakî Merhûm ve mağfûru'n -leh el -muhtâc ilâ rahmet -i Rabbihi'-l -Gafûr Ricâl -i Devlet -i 'Aliyye'den sâbık Sergi Muhâsebecisi Hasan Efendi rûhuna Fâtiha fî Receb sene 1264/Haziran 1848	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Kenarları "S" kıvrımları biçiminde düzenlenmiş taşın yüzeyinde celi sülüs hatlı dokuz satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş olup "Hüve'l-Baki" ibaresinin olduğu satır ve tarih yazısının olduğu satır kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin çevresi yine taşın kenarlarıyla uyumlu "S" kıvrımları biçiminde bordürle çevrelenmiştir. Bordürün içi kıvrık dal ile bezenmiştir. Bordürün alt kısmına uçları volütlü "S" şeklinde kıvrımlar her iki tarafa doğru simetrik şekilde bezenmiştir. Gövdenin üst kısmında, bordürün üzerine üstünde dalga şeklinde çizgisi olan dikdörtgen

bir motif, motifin üzerinde dikey yükselen çubuk şeklinde bir bezeme vardır. Dikdörtgen motifin üzerinde birbiri içerisine geçirilmiş halkalara benzeyen şekiller vardır. Halkaların her iki tarafından çıkarak kenarlara doğru genişleyen mimozalar taşınmaz bezenmiştir.

0 10 20 cm

339

Fotoğraf 6: Eser No 6

Çizim 6: Eser No 6 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 7	Adı: -
Tarih:-	Ölçüler (cm): Başlık yüksekliği: 13, Alt çap: 21, Üst çap: 15
Kitabe: -	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: -

Fotoğraf 7: Eser No 7

Çizim 7: Eser No 7

Eser No: 8	Adı: -
Tarih: -	Ölçüler (cm): 42x22x10 Başlık yüksekliği: 15, Alt çap: 17, Üst çap: 13
Kitabe: Āh mine'l –mevt Āstāne Gümrüğü ketebesinden Hüsni Bey'in mahdûmı	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Alt tarafı kırık olan taşın yüzeyinde talik hatlı üç satır yazı vardır. Alttaki iki satır dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üst satırdaki “Āh mine'l-mevt” yazısı kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 8: Eser No 8

Çizim 8: Eser No 8 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 9	Adı: Ahmet Muhtar Bey
Tarih: H. 14 Zilkade 1245/ M. 7 Mayıs 1830	Ölçüler (cm): 79x18x9.5 Başlık yüksekliği: 12, Alt çap: 15, Üst çap: 15
Kitabe: Hüve'l –Bâkî Çukadâr Ağa –yı Hazret –i Cihândârî esbak es –Seyyîd Halîl Ağa'nın mahdûmı merhûm es –Seyyîd Ahmed Muhtâr Bey'in rûhuna Fâtiha 14 Zi'l –ka'de sene 1245	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 4. Tip (Günlük fes)

Gövde: Celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstte yer alan "Hüve'l-Baki" yazısı ve alttaki tarih ibaresinin olduğu bölümler kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 9: Eser No 9

Çizim 9: Eser No 9 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 10	Adı: Ahmet Ağa
Tarih: -	Ölçüler (cm): 106x26x9 Başlık yüksekliği: 22, Alt çap: 19, Üst çap: 21

Kitabe: Hüve'l –Bakî
 Çün ecel geldi ana olmaz emân
 Cürmümü afveyleye yâ Rabbe'l –Mennân
 Uzûnîzâde Elvânzâde
 Mahallesi'nde Buhûrdân Ağası
 merhûm Ahmed Ağ'a'nın
 Ruhuna...

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstte yer alan "Hüve'l-Baki" ibaresi kartuş şeklinde işlenmiştir

Fotoğraf 10: Eser No 10

Çizim 10: Eser No 10 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 11	Adı: Halil Ağa
Tarih: H. Safer 1252/ M. Mayıs-Haziran 1836	Ölçüler (cm): 115x30x14 Başlık yüksekliği: 30, Alt çap: 24.5, Üst çap: 29
Kitabe: Hüve'l –Hayyü'l –Bakî Çukadâr –ı Hazret –i Şehriyârî'den muhric merhûm ve mağfûru'n –leh es –Seyyîd Halîl Ağ'a'nın rûhiçün Celle ve 'Alâ	

Fātiha Safer sene 1252

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes)

Gövde: Celi sülüs hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş olup üstteki "Hüve'l-Hayyü'l-Baki" yazısının olduğu bölüm ve alttaki tarih ibaresinin yer aldığı bölüm kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 11: Eser No 11

Çizim 11: Eser No 11 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 12	Adı: İbrahim Ethem Efendi
Tarih: H. Recep 1287/ M. Eylül-Ekim 1870	Ölçüler (cm): 77x21x9 Başlık yüksekliği: 11, Alt çap: 14.5, Üst çap: 9
Kitabe: Âh mine'l –mevt Nevcivânım ucdü cennet bâğına Vâlideynin yakdı firkat nârına Haydarpaşa Kasr –ı Hümâyûnı Bekcisizâde Mehmed Rızâ Bey'in mahdûmı merhûm ve ma'sûm es –Seyyîd İbrâhîm Edhem Efendi'nin rûhiçün Fātiha fî Receb sene 1287	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 3. Tip (Hamidiye kalıplı fes)

Gövde: Taşın yüzeyi aşağıya doğru genişletilerek yarım daire biçiminde yuvarlatılmıştır. Talik hatlı

sekiz satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstte yer alan “Ah-mine’l-mevt” yazısı ile altta yer alan tarih ibaresinin olduğu bölüm kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin üst tarafında her iki omuz cephesinden asılan yaprak ve gül demetli askı çelenk ile bunun üst tarafında ay kabartması yer almaktadır. Çelengin yanlarına akant yaprak motifleri işlenmiştir.

0 10 20 cm

Fotoğraf 12: Eser No 12

Çizim 12: Eser No 12 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 13	Adı: Mehmet Rıza Bey
Tarih: H. 21 Cemaziye’l-evvel 1287/ M. 19 Ağustos 1870	Ölçüler (cm): 149x34x11 Başlık yüksekliği: 18.5, Alt çap: 20, Üst çap: 15
<p>Kitabe: Hüve’l –Bākî</p> <p>Bu cihân başına geldim bir mürüvvet görmedim</p> <p>Çün eccl peymānesi dolmuş murādım almadım</p> <p>Hasretā fānî cihānda tûl ömür sürmedim</p> <p>Firkatâ takdîr bu imiş tâ ezelden bilmedim</p> <p>Vâh benim dertli vâlidem ağlayun etme figân</p> <p>Ciğer köşem pederim karındâşım du’âdan beni</p> <p>unutman hemân Haydarpaşa Kasr –ı Hümâyûn</p> <p>Bekcisi Edhem Ağ’a’nın mahdûmı merhûm</p> <p>Mehmed Rızâ Bey’in rûhiçün Fâtiha</p> <p>21 Cemâziye’l –evvel sene 1287</p>	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 3. Tip (Hamidiye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıya doğru hafifçe genişletilerek alt tarafı yuvarlatılan gövdenin etrafı ince bir silme ile oluşturulan bordürle çevrilmiştir. Bordürün içerisi yaprak ve çiçek motifleri ile bezenmiştir. Motifler ritmik olarak sıralanmıştır. Gövde yüzeyinde talik hatlı on bir satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üstteki "Hüve'l-Baki" yazısının olduğu bölüm ve alttaki tarih ibaresinin olduğu bölüm kartuş şeklinde işlenmiştir. Kitabenin üst tarafında her iki omuz cephesinden asılan yaprak ve gül demetli askı çelenk ile bunun üst tarafında hayali çiçek demeti kabartması yer almaktadır.

Fotoğraf 13: Eser No 13

Çizim 13: Eser No 13 ve gövde yatay kesiti

Eser No: 14	Adı: Hasan Ağa
Tarih: H. 29 Muharrem 1275/ M. 8 Eylül 1858	Ölçüler (cm): 124x30x10 Başlık yüksekliği: 16.5, Alt çap: 23.5, Üst çap: 17
Kitabe: Beni kıl mağfiret ey Rabb-i Yezdân Bi-hakk-ı arş-ı a'zam nûr-ı Kur'ân Gelüb kabrim ziyâret eden ihvân Edeler rûhuma bir Fâtiha ihsan Ahırkapu'da sâkin sâbık Hasahır hazînedârlığından muhric merhûm ve mağfûr Hasan Ağa'nın rûhiçün El-Fâtiha 29 Muharrem sene 1275	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Aşağıdan yukarıya doğru gittikçe genişleyen gövdenin yüzeyinde talik hatlı dokuz satır yazı vardır. Satırlar dikdörtgen çerçeveler halinde düzenlenmiş ve alt satır kartuş şeklindedir.

0 10 20 cm

Fotoğraf 14: Eser No 14**Çizim 14: Eser No 14 ve gövde yatay kesiti**

Eser No: 15	Adı: Rıfat Hakkı Efendi
Tarih: H. 15 Muharrem 1286 / M.27 Nisan 1869	Ölçüler (cm): 92.5x28x9 Başlık yüksekliği: 19, Alt çap: 23.5, Üst çap: 13.5
Kitabe: Āh mine'l –mevt Mekteb –i Harbiyye –i Şāhāne şākirdānından postahāne müdîri Mustafa Şükrî Efendi'nin kāini Rıf'at Hakkı Efendi'nin ruhiçün el-fatiha 15 Muharrem sene 1286	

Genel Tanım ve Kompozisyon Özellikleri

Başlık: 1. Tip (Aziziye kalıplı fes)

Gövde: Talik hatlı yedi satır yazı vardır. Satırlar soldan sağa eğimli dikdörtgen şeritler halinde düzenlenmiş olup üst satırdaki "Āh mine'l –mevt" yazısı ve alttaki tarih ibaresi kartuş şeklinde işlenmiştir.

Fotoğraf 15: Eser No 15

Çizim 15: Eser No 15 ve gövde yatay kesiti

2.Değerlendirme

Çalışmamız kapsamında incelenen eserler İstanbul Karacaahmet Mezarlığındaki 15 fes başlıklı mezar taşıdır. Bunlardan tarihi bilinen örnekler 1830-1901 yıllarına aittir. Eserlerde Aziziye, Mecidiye, Hamidiye kalıplı ve günlük fes olmak üzere 4 farklı tipte fes görülmektedir.

1.Tip (Aziziye Kalıplı Fes): Sultan Abdülaziz'in kullandığı fes tipi olan bu grupta fesin üst çapı alt çapından daha küçüktür. Daha çok askerler ve memurlar tarafından kullanılan (Sipahi ve Çetin, 2010: 236) bu fes tipi ile Sultan Abdülaziz Çırağan Sarayı'nın önünde Ressam Pierre Desire Guillemet tarafından tasvir edilmiştir (Çağman, Renda, Bağcı vd., 2000: 520). İstanbul'daki en yaygın fes türü olup en eski örneği 1846/47 yıllarına tarihlenmektedir (Laqueur, 2013: 157).

İncelediğimiz mezar taşları içerisinde bu tipe ait 7 örnek vardır (Eser No: 1, 2, 4, 7, 8, 14, 15). 2 tanesinin gövdesi kırık olup kalan 5 örnek 1858-1901 yılları arasına tarihlenir. Mezar taşları esvab eminine (Eser No: 1), imama (Eser No:2), postahane müdürüne (Eser No: 15), hasahır hazinedarlığındaki bir görevliye (Eser No: 14) ve Sultan Abdülaziz Han'ın seccadecibaşına (Eser No: 4) aittir.

Yaygın olarak görülen bu fes tipinde Göynük'te 4 (Çal, 2007, 295-383), İstanbul Eyüp'te 9 (Çal, 2000: 212), Gölçük Değirmendere'de 9 (Tanık, 2016: 534), Giresun'da 3 (İltar, 2005, 365), Kastamonu'da 4 (Canyurt, 2017: 171), İstanbul Şeyh Vefa Cami Haziresinde 4 (Sürün, 2006: 335-337), Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresinde 5 (Arslan, 2007: 467), Kastamonu Yılanlı Cami Haziresinde 1 (Gümüşdağ, 2007: 84) örnek vardır.

2.Tip (Mecidiye Kalıplı Fes): Bu tip fes grubunda fesin üst çapı alt çapından daha geniştir.

Fesin II. Mahmut döneminde kabul edilmesiyle ortaya çıkan bir festir. Genellikle kırmızı renk olmakla beraber mavi renk de kullanılırdı (Sipahi ve Çetin, 2010: 233). Feslerin yanından bir püskül sarktığı gibi tablanın etrafını çepeçevre sardığı da görülebilmektedir. Önceleri sadece Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunca kullanılan bu başlıklar giderek yaygınlaşarak önce saray memurlarına, sonra da halka mâl olmuştur. Sonraki süreçte de bu fesler şekil değiştirerek farklı isimler altında gruplara ayrılmıştır (Berk, 2006, 33). Mesleklere göre ayırımın belirlenemediği bu tip fesler, paşa, katip, hizmetli mezar taşlarında görülebilmektedir (Çal, 2007: 295-383). İstanbul Topkapı Sarayı'nda bulunan, Alman Ressam Wilhelm Reuter'e ait olan bir Osmanlı kıyafet albümünde Sultan II. Mahmut kendi adıyla anılan fes ile resmedilmiştir (Çağman, Renda, Bağcı, vd., 2000: 506).

İncelediğimiz örnekler içerisinde bu tip festen 5 tane vardır (Eser No: 3, 5, 6, 10, 11). Tarihi bilinen 4 örnek 1836-1854 yıllarına tarihlenmektedir. Bir örneğin (Eser No: 10) gövde alt kısmı kırık olduğu için tarihi bilinmemektedir. Mezar taşları buhurdan ağası (Eser No: 10), sergi muhasebecisi (Eser No: 6), zaim (Eser No: 3) ve çuhadar (Eser No: 11) olan kişilere aittir. 1854 tarihli (Eser No: 5) mezar taşı katip olan bir kişinin babalığına aittir.

Göynük'te bu tipte 1 örnek (Çal, 2007: 295-383). Yozgat Cevheri Ali Efendi Cami Haziresi'nde 19. Yüzyıla ait 1 örnek (Çerkez, 2013: 181), Gölcük Değirmendere'de mülazım sıfatlı bir askere ait olan 1 örnek (Tanık, 2016: 533), İstanbul Eyüp'te 12 örnek (Çal, 2000: 212), Aydın Koçarlı Cihanoğlu Cami Haziresinde 19. Yüzyıla ait 2 örnek (Varol, 2015: 114) vardır.

3. Tip (Hamidiye Kalıplı Fes): Sultan II. Abdülhamit'in kullandığı fes tipi olan bu grup fesin üst çapı alt çapından daha dardır. Fakat aziziye tipli fes kadar kısa olmayıp uzundur ve üstten alta doğru eğimi daha azdır. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bir kıyafet albümünde Sultan II. Abdülhamit başında kendi adını taşıyan fesi ve ceketiyle tasvir edilmiştir (Çağman, Renda, Bağcı, v.d., 2000: 531).

İncelediğimiz örnekler içerisinde 1870 tarihli 2 başlık (Eser No: 12, 13) bu tiptedir. 2 mezar taşı da Kasr-ı Hümayunda bekçi olan bir kişinin oğullarına aittir.

Boyabat'ta 10 örnek bu tipte olup besleği bilinenler aşar baş katibi, meclis idare baş katibi ve binbaşı olarak belirtilmiştir (Çal, 2015: 137). Gölcük Değirmendere'de 3 örnek olup meslekleri belirtilmemiştir (Tanık, 2016: 535). Sinop Arkeoloji Müzesi'nde birinin mesleği tüccar olan iki kişinin mezar taşı başlığı (Yeni, 2009: 250) ve Göynük'te 2 başlık (Çal, 2007: 295-383). Çorum'da 19-20 yüzyıllara ait 39 başlık (Sevin, 2008: 237), Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresinde 3 başlık (Arslan, 2007: 467) Trabzon Tavanlı ve Gülbahar Hatun Cami hazirelerinde 5 başlık (Eren, 2011: 623), Kastamonu'daki Nasrullah Camisi güney haziresi ve Yakup Ağa cami haziresinde 2'şer başlık (Gümüşdağ, 2007: 187), Makedonya Üsküp İsa Bey Cami Haziresinde 1 başlık (Tunçel, 2005: 107) bu tiptedir.

4. Tip (Günlük Fes): Sıfır kalıp olarak da adlandırılan (Çal, 2019: 511) bu tip fesler II. Mahmut'un emri ile 1829 yılında kavuk yerine giyilen ilk resmi fes olan günlük fes (Kumbaracılar, 1934, 28)'e benzer. Fesin alt çapı ile üst çapı arasındaki farkın yok denecek kadar az olduğu bu tip festen 1830 tarihli (Eser No: 9) bir örnek vardır.

Bu tip festen Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığında 19. yüzyıla ait 1 örnek (Kurtbil, 2009: 80-82), Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı'nda 4 örnek (Varol, 2019: 1179), Niksar Melikgazi Kabristanında 19. yüzyıla ait 1 örnek (Kelkit, 2017: 74) vardır.

3.Sonuç

İncelediğimiz bir grup mezar taşı içerisinde fes şeklinde başlığı olan 15 tane mezar taşı değerlendirilmiştir. Tarihi bilinen eserler 1830-1901 tarihleri arasına aittir. 4 farklı kalıpta görülen fes şeklindeki başlıklardan en çok kullanılan 1. Tip (Aziziye kalıplı fes) (7 eserde) olmuştur. 2. Tip (Mecidiye kalıplı fes) 5, 3. Tip (Hamidiye kalıplı fes) 2 ve 4. Tip (günlük fes) 1 eserde tespit edilmiştir. Kitabesinde meslek bilgisi verilen eserler esvab emini, imam, postahane müdürü, buhurdan ağası, sergi

muhasibecisi, zaim, çuhadar, Sultan Abdülaziz Han'ın seccadecibaşı ve Hasahır hazinedarlığındaki bir görevliye aittir.

19. ve 20. yüzyıllarda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ve Balkanlar'da görülen fes şeklindeki başlıklar mezar taşlarında yaygın olarak görülmektedir. Kullanıldığı dönemin moda akımlarına göre farklı şekillerde olan fes, takan kişinin sosyal statüsünü gösteren bazı göstergelere sahip olmasına rağmen toplumun hemen hemen her kesiminde kullanılması sınıflandırma yapmayı zorlaştırmıştır. Çalışmamız ile İstanbul Karacaahmet Mezarlığındaki bir grup Osmanlı mezar taşı içerisindeki fes şeklindeki başlıklı mezar taşları fotoğraf ve çizimlerle desteklenerek tanıtılmış ve bu eserlerin Türk plastik sanatları içerisindeki önemi vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Arseven, C.E. (1950). Fes. Sanat Ansiklopedisi. C.1. (s.583) içinde. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Arslan, A. (2007). Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berk, S. (2006). Zamanı Aşan Taşlar Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Canyurt, F. (2007). Kastamonu Şehri İsmail Bey Külliyesi, Saray Camisi, Kepkebirler Camisi, Muzafferiddin Gazi Türbesi Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çağman, F., Renda, G., Bağcı, S., vd. (2000). The Sultan's Portrait Picturing the House of Osman. (Çev. P.M. Işın). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çal, H. (2000). İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar. Eyüp Sultan Sempozyumu III, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları: 206-225.
- Çal, H. (2007). Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları. Vakıflar Dergisi, S.XXX, Ankara: 295-389.
- Çal, H. (2015). Boyabat Mezar Taşları. Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çal, H. (2019). Türkiye'de Selçuklu'dan Osmanlıya Türk-İslam Mezar-Mezar Taşları. Dündar, A. (Editör). Türk İslam Sanatları Tarihi. Ankara: Grafiker Yayınları: 485-528.
- Çerkez, M. (2013). Yozgat Cevheri Ali Efendi Camii Haziresi Mezar Taşları. Milli Folklor, 12(97): 178-194.
- Eren, S. (2011). Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri ile Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüşdağ, G. (2007). Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İltar, G. (2005). Giresun İli Sahik Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kelkit, C. (2017). Niksar Melikgazi Kabristanındaki Mezar Taşlarının Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kumbaracılar, İ. (1934). *Serpuşlar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.
- Kurtbil, H.Z. (2009). Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı (Batı Yönündeki 19. Yüzyıl Mezar Taşlarının Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Laqueur, H.P. (2013). Hüve'l-Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları. (Çev. S. Dilidüzgün). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Pakalın, M.Z. (1993). "Fes". Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sevin, E.N. (2008). Çorum Şehri Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Sipahi, B., Çetin, A., (2010). 1697-1910 Yılları Arasında Osmanlı Kültüründe Muhasebecilerin Mezar Taşlarının Karakteristik Özellikleri. Marmara Üniversitesi İİBF Muhasebe ve Finansman Dergisi, S. 48: 232-241.
- Sürün, M. (2006). İstanbul Vefa Şeyh Vefa Cami Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Türk Sanatı Bilim Dalı, İstanbul, 335-337.
- Tanık, S. (2016). Gölcük Değirmendere Mezarlığı Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tunçel, G. (2005). Üsküp İsa Bey Cami Haziresi'ndeki Lahit Şeklinde Mezarlar. Milli Folklor, 9 (66): 105-115.
- Varol, A.H. (2015). Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Ankara.
- Varol, A.H. (2019). Aydın Kuşadası Adalızade Mezarlığı Osmanlı Mezar Taşları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yeni, Ö. (2009). Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.